

**ТВОРЧАЯ ІНДЫВІДУАЛЬНАСЦЬ А. А. ЛОЙКІ
Ў КАНТЭКСТЕ НАЦЫЯНАЛЬНАГА ЛІТАРАТУРНАГА ПРАЦЭСУ
ДРУГОЙ ПАЛОВЫ ХХ СТАГОДДЗЯ**

Г. К. Тычко

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь
tychko@mail.ru*

У артыкуле разглядаецца творчая спадчына А. А. Лойкі ў кантэксце сацыяльна-палітычных праблем жыцця беларускага грамадства. Аналізуецца месца і ўклад паэта і навукоўца ў літаратурны працэс тагачаснай Беларусі. Засяроджваецца ўвага на адметнасці паэтычнага таленту. Адзначаюцца жанрава-стылёвыя пошукі ў галіне дакументальна-мастацкай прозы.

Ключавыя словы: творчая індывідуальнасць; кантэкст; адліга; шасцідзясятнікі; грамадзянская скіраванасць; жанрава-стылёвыя пошукі.

**CREATIVE INDIVIDUALITY OF A. A. LOJKA IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL
LITERARY PROCESS OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY**

H. K. Tychko

*Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus
tychko@mail.ru*

The article examines the creative heritage of A. A. Lojka in the context of socio-political problems of Belarusian society. The place and contribution of the poet and scientist to the literary process of contemporary Belarus are analyzed. The focus is on the distinctiveness of poetic talent. Genre-style searches in the field of documentary and fiction are noted.

Key words: creative individuality; context; thaw; sixties; civic orientation; genre-style search.

Пачатак творчай біяграфіі будучага паэта, перакладчыка, літаратуразнаўца і эсэіста А. А. Лойкі датуецца 1943 годам, калі ён апублікаваў у «Баранавіцкай газеце» свае юнацкія вершы. Аднак сапраўдны росквіт яго таленту звязаны з пачаткам 60-х гадоў мінулага стагоддзя, калі адзін за другім з зайздроснай паслядоўнасцю выходзяць паэтычныя зборнікі: «На юначым шляху» (1959), «Задуменныя пералескі» (1961), «Дарогі і летуценні» (1963), «Блакітнае азерца» (вершы і паэмы, 1965), «Каб не плакалі кані» (1967), «Дзівасіл» (1969) і інш., апошні з якіх «Талая вясна» (вершы і паэмы) пабачыў свет у 1990 годзе.

Прыкладна ў гэты перыяд ствараюцца і ўнікальныя літаратуразнаўчыя працы, запатрабаваныя не толькі ў навуковым асяроддзі, але і шырокім колам грамадскасці. Найперш гэта манаграфія «Адам Міцкевіч і беларуская літаратура» (1959), дзе вучоны акцэнтуюе ўвагу на так званым «мясцовым патрыятызме» (любаві да сваёй Радзімы – Наваградчыны) А. Міцкевіча, які, паводле сцвярджэння А. Лойкі, «вырастаў з неабсяжнага пачуцця паэта-барацьбіта за свабодную айчыну для свайго народа» [2, с. 11]. Неўзабаве адна за адной з'яўляюцца і іншыя новыя кнігі, прысвечаныя як творчасці нацыянальных класікаў, так і адметнасцям нацыянальнага літаратурнага працэсу. Гэта манаграфіі ««Новая зямля» Якуба Коласа: вытокі, веліч, характа» (1961), «Максім Багдановіч» (1966), «Беларуская паэзія пачатку ХХ стагоддзя: некаторыя заканамернасці і асаблівасці» (1972), даклад на

V Міжнародны з'езд славістаў «Беларуска-польскія літаратурныя ўзаемасувязі ў XIX ст.» (у суаўтарстве з Н. Перкіным, 1963) і інш.

Плэнная і ў нейкай ступені тытанічная праца паэта і навукоўца А. Лойкі ажыццяўлялася не толькі дзякуючы яго энергіі, творчай захопленасці і беларускай працавітасці. Сам час спрыяў рэалізацыі яго творчых задум і праектаў.

У лютым 1956 года пасля XX з'езда КПСС, на якім быў асуджаны культ асобы Сталіна, спыняюцца масавыя рэпрэсіі, распачынаецца рэабілітацыя мільёнаў бязвінна асуджаных ахвяр сталінскага генацыду. У літаратуры назіраюцца тэндэнцыі паступовага пераадолення праяў ілюстрацыйнасці, тэорыі бесканфліктнасці і схематызму. Перамога ў апошняй вайне, выкрыццё культу асобы сілкуюць сацыяльны аптымізм пісьменнікаў, асабліва маладых, тых, хто прыйшоў у літаратуру напрыканцы 1950-х – пачатку 1960-х гг., у тым ліку і А. А. Лойкі. Як вядома, у гэты час беларуская літаратура папоўнілася плеядай так званых паэтаў філалагічнага пакалення. Гэта былі ровеснікі і сябры А. Лойкі па вучобе ва ўніверсітэце: Р. Барадулін, А. Вярцінскі, Н. Гілевіч, Я. Сіпакоў, В. Зуёнак, Г. Бураўкін і інш. Іх аб'ядноўвала прыналежнасць да пакалення «дзяцей вайны» і пэўная сістэма светабачання, сфарміраваная «адлігай», што выпала на час іх грамадзянскага сталення.

У творчым плане іх натхняюць абяцанні перамен у сацыяльна-эканамічнай палітыцы дзяржавы, але побач з гэтым тагачасная рэчаіснасць дае ўсё менш падстаў для ілюзій. Разам з тым пасляваенную культурную прастору ўжо немагчыма было ўтрымаць у межах сацрэалістычных прынцыпаў узору 1934 года. Таму ў 70-я гг. XX ст. адбыўся афіцыйны перагляд тэорыі сацыялістычнага рэалізму. Ён быў прызнаны адкрытай эстэтычнай сістэмай. Дапускалася, што гэты метада можа падпарадкоўваць сваім мастацкім задачам любыя фармальныя дасягненні іншых стылявых плыняў, засвойваць іх і праз іх узбагачацца. Праўда, часта гэта рабілася не толькі для таго, каб умацаваць аўтарытэт сацрэалізму, але і для таго, каб зняць з многіх арыгінальных творцаў кляймо ворагаў народа, далучыць, напрыклад, У. Жылку праз сацрэалізм да легальнага літаратурнага працэсу. Інакш гэта зрабіць было немагчыма, бо яшчэ і ў 80-я гг. сацыялістычны рэалізм лічыўся з'яваю неадменнай, эпахальнай, як і сам сацыялізм, камунізм.

Станоўчыя змены ў пасляваенным грамадскім жыцці аказалі плённы ўплыў на развіццё паэзіі. Вызначальнай робіцца тэндэнцыя крытычнага пераасэнсавання ранейшага погляду на свет, таму цэнтральнае месца займае паэзія грамадзянскага гучання. Ва ўнісон з гэтай танальнасцю гучыць і паэтычны голас А. Лойкі: «Аглухну – не ад зім і лет. // Аслеппу – не ад скрух і плачу, – // Ад прагі чуць твой кожны шэпт // І ўсю тваю бясконцасць бачыць, // Мая вялікая Радзіма!..» [1, с. 417]. Разам з тым у паэзіі актывізуецца і гуманістычны пачатак, псіхалагічная пранікнёнасць і шчыры зварот да чытача. Вызначальныя ў гэтым плане паэтычныя зборнікі П. Броўкі «Пахне чабор» (1959), А. Вярцінскага «Чалавечы знак» (1968), А. Куляшова «Сасна і бяроза» (1970), Максіма Танка «Мой хлеб надзённы» (1962), П. Панчанкі «Крык сойкі». (1976). Тагачасная беларуская паэзія сцвярджала ў сваіх лепшых творах гуманістычныя ідэалы, актыўна шукала новыя выяўленчыя сродкі, найбольш эфектыўныя шляхі сумоўя з чытачом. Шукаў іх і А. Лойка:

Каторы ўжо раз закаханы
Ў цябе я – дзясяты, соты?..
Перахоплівае дыханне,
Як ты парушаеш самоту.

.....
З лугу прыходзіш, вочы,
Як подых атавы надрэчнай, –
Бусел клякоча-прарочыць
Атаве расці нашай вечна...

Ці позніх зарніц калыханне,
Ці ліўняў ліпнёвых грымоты,
Перахоплівае дыханне...
Дзень добры, шчасце маё ты!.. [5, с. 26].

Паэтычны голас А. Лойкі ў хоры галасоў паэтаў-сучаснікаў быў унікальны. Гэтая ўнікальнасць тлумачылася тым, што, а аднаго боку, ён у сваёй асобе сумяшчаў дзве іпастасі: крытыка і літаратуразнаўца – чалавека навукі і чалавека сэрца – паэта. А з другога, – А. Лойка валодаў каштоўным і досыць рэдкім талентам адчування прыгажосці жыцця і

жывога паэтычнага слова. Ён у поўным сэнсе быў захоплены паэзіяй, быў яе нявольнікам, жыў ёй. Даследаваў, ствараў, перакладаў: «Як жаданы, любімы госць, // Стукае ў сэрца слова, – // Значыць, сэрца сэрцам ёсць, // Слова – яго аснова [6, с. 129]. «Можна сказаць, што дзе чалавек, там і паэзія. І тое будзе слухным, бо сапраўды чалавек, яго сэрца, унутраны свет душы – змясцілішча, з якога паэзія выпраменьваецца» [3, с. 3], – пісаў ён у адной з апошніх па часе сваіх літаратуразнаўчых прац. У гэтым плане становіцца зразумелай адданасць. А. Лойкі паэтычнаму перакладу, яго імкненне данесці да чытача лепшыя ўзоры сусветнай паэзіі. Так ён перакладае на беларускую мову кнігу выбраных твораў П. Верлена «У месяцавым ззянні» (1974), І. В. Гётэ «Спатканне і ростань» (1981), творы Ф. Шылера, асобныя вершы рускіх, украінскіх, літоўскіх, латышскіх і іншых паэтаў. Ён сам выбраў творы і пераклаў на беларускую мову для 2-томнай анталогіі польскай паэзіі «Напярэймы: ад Буга да Варты» (2003), куды ўвайшлі вершы 180 аўтараў.

Як творца, А. Лойка быў надзвычай чуйны да тых працэсаў, што вызначылі эстэтычна-мастацкія тэндэнцыі свайго часу. Характэрнай рысай літаратурнага працэсу другой паловы XX ст. было імклівае пашырэнне жанрава-стылявых абсягаў беларускай прозы. Лірычны пачатак і глыбокі псіхалагізм, цікавасць да дакумента вызначаюць большасць пражаных твораў Я. Брыля, В. Карамазова, В. Казько, А. Адамовіча, С. Алексіевіч і інш. А. Лойка таксама звяртаецца да прозы нон-фікшн. Яго першы раман-эсэ «Як агонь, як вада...» (1984) – мастацкае перастварэнне біяграфіі народнага паэта Беларусі Янкі Купалы. Фармальна – кніга нібыта ўпісваецца ў рэчышча даўно вядомага ў літаратуры біяграфічнага кірунку, у кантэкст серыі «ЖЗЛ», прадстаўленай такімі творамі, як «Смерць Вазір Мухтара» Ю. Тынянова, «Кароль жыцця» Я. Парандоўскага, «Марак у сядле» І. Стоўна, што даўно заваявалі давер і цікавасць чытача. Аднак у лойкаўскім творы ёсць свая адметнасць, пазначаная ў жанравым сімбіёзе – раман-эсэ. Твор гэты занадта эмацыянальны, занадта асабісты і таму занадта суб'ектыўны. А. Лойкі мае рацыю: «Пачалося Янкам Купалам, працягваецца яго імем, і будучыня нас да сябе кліча – яго ж імем» [3, с. 149].

Тая ж эмацыянальнасць і аўтарская заангажаванасць назіраюцца і ў рамане-эсэ «Францыск Скарына, або Сонца Маладзіковае» (1990) і апавесці «Скарына на Градчаных», дзе ўзнаўляецца жыццё і творчая дзейнасць беларускага першадрукара.

Падручнік «Старабеларуская літаратура» (2001) і зборнік артыкулаў і эсэ «Галгофа. Кніга лёсаў» (2001) сталі аднымі з апошніх публікацый творцы. Апошняе выданне ўяўляе сабой зборнік розных у жанравых і тэматычных адносінах матэрыялаў. Гэта гісторыка-літаратурныя і літаратуразнаўчыя артыкулы («На трагічных перавалах. Шляхамі беларускай паэзіі XX стагоддзя», «Перыядызацыя – гэта сур'ёзна»); навукова-публіцыстычныя і палемічныя выступленні на «патрэбу дня» («Філалагічнай адукацыі – прыярытэт», «Білінгвізм – антынародная тэорыя», «Адраджэнне без кансалідацыі?», «Навука навук – філалогія») і літаратуразнаўчыя эцюды і накіды партрэтаў класікаў і сучасных аўтараў («Янка Купала – наша будучыня», «У Максіма Танка ёсць усё», «Пра Барадуліна без цытатаў» і інш). Нягледзячы на вонкавую разнароднасць матэрыялаў, кніга вызначаецца цэласнасцю і ўнутраным адзінствам. Яна з'яўляецца своеасаблівым падсумаваннем творчага шляху Алега Антонавіча Лойкі – навукоўца, паэта, грамадзяніна і патрыёта.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Краса і сіла. Анталогія беларускай паэзіі XX ст. / склад. М. Скобла. – Мінск: Лімарыус, 2003. – 880 с.
2. Лойка, А. А. Адам Міцкевіч і беларуская літаратура / А. А. Лойка. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1959. – 134 с.
3. Лойка, А. Галгофа: кн. лёсаў / А. Лойка. – Слонім: ГАУПП «Слонім. друкарня», 2001. – 283 с.
4. Лойка, А. Каторы ўжо раз закаханы / А. Лойка // Паланэз: Слонімскі літ. альманах, № 1. – Гродна «ЮрСаПрынт», 2019. – С. 26.
5. Лойка, А. Ушанаванне: кн. паэзіі / А. Лойка. – Слонім: ГАУПП «Слонім. друкарня», 2001. – 319 с.